

HASAN EL-BENNÂ

Ahmet Emin Dağ*

xx. yüzyılda yetişmiş en büyük Müslüman liderlerden biri olan Hasan el-Bennâ, sadece ülkesinin değil, bütün Ortadoğu'nun kaderini derinden etkileyecek izler bırakmış büyük bir dâvetçi, bir teorisyen, bir düşünür ve bir aksiyon insanı idi.

Ekim 1906 tarihinde, başkent Kâhire'nin 140 km kuzeybatısında bulunan Buhayra vilâyetine bağlı Mahmûdiye kasabasında doğmuştur. Babası Şeyh Abdurrahman el-Bennâ es-Sâatî, Muhammed Abduh Dönemi'nde Ezher'de eğitim görmüş hadis ilminde ihtisas sahibi yerel bir cami imamı idi.

Sekiz yaşında Kuttâp okulunda ilk eğitimine başlayan Bennâ, 12 yaşından itibaren ortaokul yıllarında ilk İslâmî çalışmalarla tanıştı. Buradaki hocalarının denetiminde kurdukları Güzel Ahlâk Cemiyeti ile küçük sayılabilecek yaşına rağmen tebliğ ve dâvet çalışmaları yürütmüştür.

Batılılaşmanın etkisine girmemiş taşra kasabasındaki çocukluğu İslâmî bir çevrede geçen Hasan el-Bennâ, babasından ilk dinî terbiyeyi aldı. Dinî okullarda yetişen Bennâ, üniversite eğitimi için gittiği başkent Kâhire'de, zengin bir entelektüel ve fikri ortamda kendini yetiştirmeyi başarmıştı. Çocukluğunun geçtiği taşra kasabasından çıkıp 1923'te Kâhire gibi büyük bir kente gelmesi, o yıllarda İngiliz işgâlini bizzat yakından tanınmasına, Mısır'ın sürüklendiği siyasal,

---

* Dr., Ortadoğu ve Afrika Araştırmacıları Derneği.

ekonomik ve ahlâkî çöküşü yakından görmesine fırsat verdi. 1920'li yılların işgâl altındaki Mısır'ında yaşanan bütün siyasal ve ekonomik çalkantıya bizzat şahitlik yapan genç Bennâ, Eğitim Fakültesi'nde yaşanan tartışmalar, gençlik hareketleri ve gösteriler sırasında siyasal fikirlerini olgunlaştırdı.

Kâhire yıllarında gençliğinden beri bağlı bulunduğu Hasafiye tarikatına da devam eden Bennâ, büyük kentte bu tarikatın çatısı altındaki derneklere aktif üye olarak katıldı. Kâhire'deki gençlik yılları Bennâ'nın birçok Müslüman düşünürle ve fikirleriyle tanışmasını beraberinde getirdiği gibi, onu aktif mücadelenin tam ortasına yerleştirmişti. İslâm dünyasının Batı karşısındaki gerilemesine üniversite yıllarında kafa yoran Bennâ, okuldan mezun olduğunda, idealist genç bir öğretmen olarak büyük işler yapmaya hazırды.

İlk görev yeri İsmâiliye kentine 1927'de ulaştı. Öğretmen olarak bir yanda genç neslin eğitime kafa yorarken, diğer yandan toplumun bilinçlendirilmesi için neler yapılabileceğini düşündüğü bir dönemde Müslüman Kardeşler (İhvân-ı Müslimîn) hareketini kurdu.

Yaşadığı dönem İslâm dünyasının ve Mısır'ın en karmaşık ve çıkmaza girdiği dönem idi. Gerçekte İngilizlerin denetimindeki Mısır'da görünüşte bağımsız bir kral yönetiminde bulunuyordu. Bağımsızlık yanlısı Vefd Partisi gibi milliyetçi hareketler verilen ilk iktidar fırsatına kanarak ideallerini bir kenara itmiş, Mısır halkını işgâle karşı savunan onurlu sesler azalmıştı. Böylece bir ortamda Hasan el-Bennâ, 1928'de kurduğu Müslüman Kardeşler hareketi ile kendi toplumundan başlayarak bütün İslâm dünyasının ihyâsı çalışmasına girişti.

Hareket 10 yıl gibi kısa süre içinde bütün Mısır'daki siyaseti etkileyecek bir seviyeye ulaştı. Mısır'ın içinde bulunduğu işgâl ortamı ve hükûmetin işbirlikçi tutumu Bennâ'nın söyleminin halk üzerindeki etkilerini arttırmada yardımcı olmaktaydı.¹ Artık bir dâvet ve tebliğ hareketi olduğu kadar, siyasal bir güçtü de. Onun güçlenmesi, Mısır halkını bilinçlendirmesiyle doğru orantılı idi. Mısır halkının uyanışı ise, sömürgeci güçlerle onların yerli destekçilerinin bütün hesaplarını alt üst etmeye başlamıştı. 1940'lara gelindiğinde teşkilâtın Mısır'daki şube sayısı 3 bini bulmuş, bağlılarının sayısı ise yüz binlere ulaşmıştı.

Bennâ'yı sürgün etmeleri, arkadaşlarını tutuklamaları ve cemaate bağlı kuruluşların kapılarına kilit vurulması gibi baskılar hareketin ilerlemesini engelleyememiştir. Bunun üzerine Bennâ, 12 Şubat 1949 tarihinde düzenlenen bir suikastla şehit edildi.

1. A. Zein Al-Abdin., "The Political Thought of Hasan Al-Banna", *Islamic Studies*, Vol, 23, No. 3, Autumn, 1989, s. 220

DÜŞÜNÇESİNİN KAYNAKLARI VE ETKİLENDİKLERİ DÜŞÜNÜR VE FİKİRLER

XX. yüzyılın en önemli hareket önderlerinden olan Bennâ'nın fikir adamlığı yönü her zaman aksiyon adamlığının gölgesinde kalmıştır. İhvân'ın devâsâ külliyyâtı ve yetiştirdiği büyük müellifler göz önüne alındığında, Bennâ'nın bu külliyyâtın temel ilkelerini kuran birkaç eser dışında imzasını taşıyan eser yoktur.

Aksiyon sahibi bir aydın olarak onun hayatını şekillendiren insanlar zinciri çok karmaşık değildir. Bunlar daha çok ailesinden başlamak üzere bazı öğretmenleri ve döneminin yerel imamlarıdır. Kendi kasabasında ilk eğitimine başlayan Bennâ'nın ilk fikrî şekil veren öncüsü Hanbelî âlimi olarak kabul edilebilecek babasıdır.²

Bennâ'nın, ileriki yıllarda çatısını oluşturacağı düşünce sistematığına selefî anlayışı verecek ilk nüve aslında ailede atılmıştır. Asırlar boyu oluşmuş bütün İslâmî birikim ve külliyyâtı kabul eden Bennâ, bunları örnek almak yerine sadece ve sadece ilk nesil Müslümanları idealize etmeye özen göstermiştir. Yani Bennâ'nın selefiliği, bugün siyasî bir akım olarak bilinen hareket çizgisi değil, fikrî olarak kendini dayandırdığı zemin olarak karşımıza çıkar.

Mahallesindeki okulda ilk hocası olan Şeyh Muhammed Zahran, Bennâ'nın sonraki yıllarda da zihin dünyasından hiçbir zaman atamayacağı ilk temel taşlarını döşemiştir. Kendi hâtıralarında da hocasının ismini sık sık zikreden Bennâ, ona çok şey borçlu olduğunu vurgulamıştır.³

Bu yıllara ilişkin onun düşüncesini şekillendiren ikinci önemli figür Hasafiye Tarikatı ile kurduğu manevî bağıdır. Bu bağ, önündeki 20 yıl boyunca onun hayatını ve fikirlerini sûfi eğilimler lehine etkileyecektir. Bennâ, bu cemaatin aktif bir üyesi olarak gerek bölgede İslâm ahlâkının korunması ve gerekse misyonerliğe karşı mücadele azminden etkilenmiştir. Bu yıllarda bölgesel lider Ahmet Sukkerî'nin yönlendiricilik kapasitesi, yine kendi ifadesiyle, 13 yaşındaki Hasan el-Bennâ'nın zihin dünyasında önemli bir devrim gerçekleştirmiştir.⁴

Bennâ, Demenhur kentindeki öğretmen okulunda eğitim almak için gittiğinde tasavvuf çevreleri ve bunlara bağlı ilim adamlarıyla ilişkisini sürdürmüştü. Düşünce dünyasının oluşumunda köklü etkileri olmasa bile öğretmenlerinden Şeyh Süleyman onun manevî gelişiminde önemli katkılara sahip olmuştur. Bir diğer hocası Hasan Hazbek, ilmî konularda Bennâ'nın yolunu çizmesinde rolü bulunan kişilerden biridir. Özellikle hocasının, yerel bir mescidde sabah

2. Meryem Cemile, *İslâm ve Çağdaş Öncüleri*, s. 229.

3. Richard P. Mitchell, *The Society of the Muslim Brothers*, Oxford University Press, New York, 1993, S. 2

4. Hasan el-Bennâ, *Hatıralarım*, s. 25-37; Mitchell, *a.g.e.* s. 2

namazlarından sonra verdiği Gazalî'nin *İhyâu Ulûmi'd-dîn* dersleri genç Hasan el-Bennâ'nın manevî ve zihinsel dünyasını oluşturan yapı taşlarından biriydi. Bennâ'nın gençlik yıllarından unutamadığı hocalarından biri de, Abdulfetah Ebû Allâm idi. Genellikle genç liderin tarikatlar konusundaki fikirleri üzerinde bu hocanın etkisi de büyük olmuştur.⁵

Yukarıdaki hocalarının kişisel etkileri bir yana, onların referans aldıkları tarihî şahsiyetler Bennâ'nın bireysel İslâmî yapısının oluşumunda önemli etkiye sahiptir. Büyük İslâm düşünürü İmam Gazalî, Bennâ'nın düşünce dünyasını erken yaşlarında şekillendiren insanlardan en önemlisidir. Özellikle *İhyâu Ulûmi'd-Dîn* okumaları onun genç dimağını üzerinde köklü bir yere sahiptir. Bu yönüyle Bennâ'nın sonraki yıllarda, çağdaşı olan birçok Müslüman ilim adamıyla fikirlerini ve eylemlerini ayıran metodolojisinde Gazalî'nin sorgulayıcı ve arayışçı tarihsel kişiliği köklü bir iz bırakmıştır. Bu sayede Bennâ, kendi düşünce sistematüğünü oluştururken, hem akıl hem de kalp dengesini Gazalî felsefesinden esinlenerek inşa etmeye çalışmıştır.⁶

Bennâ'nın düşünce dünyasında üniversite eğitimi sırasında okuduğu siyer kitapları, klasik sûfi literatür ve İslâm tarihinin kahramanlık öyküleri onun aktivizmini besleyen temel veri kaynakları olmuştur.⁷

Gençlik yıllarından Bennâ'nın yetişmesinde önemli katkısı olan isimlerden diğeri, Şeyh Muhammed Halef Nuh'tur. Kendisinden fıkıh, usûl ve hadis dersleri alan Bennâ, İbn-i Mâlik'in "Elfiyye"si gibi birçok klasik İslâmî metni bu dönemde hocasının kontrolünde ezberlemiştir.⁸

Üniversite yıllarında Kâhire'de haftalık sohbetlerine devam ettiği Ali Gâlib Efendi, Bennâ'nın en azından yaşadığı ortamı yorumlamasına yardımcı olan figürlerden biridir. Sûfi okula mensup Gâlib Efendi, Bennâ'nın şehir hayatında İslâmî serüvenini tamamlayan bir isim olmasının yanı sıra, diğer düşün ve hareket insanları ile tanışmasında da anahtar rolü oynayan kişilerden biridir.⁹

Son sınıfta Bennâ'nın çokça okuduğu ve etkilendiği kişilerden biri de Yûsuf Decevî isimli bir sûfi âlim idi. Bennâ, bizzat kendi hatıralarında bu ismi özellikle zikrederek kendisinin zihin dünyasına katkılarında bahsetmektedir. Daha önceden almış olduğu sûfi eğilimler Şeyh Decevî'nin katkısıyla Bennâ'nın yaşam haritasında belirgin işaretlerden biri olarak silinmemek üzere yerleşmiştir.¹⁰

5. el-Bennâ, *a.g.e.* s. 44-45.

6. Mitchell, *The Society of the Muslim Brothers*, s. 3

7. Mitchell, *a.g.e.* s. 4

8. el-Bennâ, *Hatıralarım*, s. 55.

9. el-Bennâ, *a.g.e.* s. 77.

10. el-Bennâ, *a.g.e.* s. 93-95.

Kâhire'deki üniversite yıllarında Bennâ'nın düşünce ve gönül dünyasını etkileyen en önemli figürlerden biri sürekli su yolu yaptığı Selefîyye kitapçısıdır. Bu kitapevi Bennâ'nın fikrî açılımında dönüm noktalarından biri olmuştur. Zira Muhibiddin Kâtib isimli bir kişi tarafından işletilen bu kitabevinde Bennâ'nın bundan sonraki dönemde kendi fikir dünyasını üzerine inşa edeceği fikir adamlarının eserleriyle tanışmıştır. Bunlar içinde en önemlileri Muhammed Abduh ve Suriyeli fikir adamı Reşîd Rızâ'dır. Ferîd Vecdî ve Ahmed Teymur Paşa gibi dönemin siyaset ve düşünce figürlerine de büyük bir hayranlık duyan Bennâ, bu kişilerin eserlerini hararetle takip ediyordu.¹¹

Reşîd Rızâ ve Muhammed Abduh'un, dönemin Mısır koşullarında reformcu ve kolay anlaşılır çözüm önerileri Bennâ'nın ileriki yıllarda geliştireceği çözüm söyleminde de kendini gösterecektir. Özellikle Abduh'un selefî yaklaşımı ve Reşîd Rızâ'nın İslâmî bir devlet kurulması yönündeki fikirleri Bennâ'ya ilham veren önemli kilometre taşlarıdır. Bu iki düşünürden etkilenmekle birlikte, bütünüyle hemfikir olduğu da söylenemez. Bennâ için Rızâ'nın İslâm'a yönelik saldırılar karşısındaki akılcı ve aktivist tutumu çekicidir.¹²

Bennâ'daki Rızâ ilgisi o derece yoğundur ki, bir ara onun misyonunu sahiplenmeye götürecek boyutlara ulaşmıştır. "1935 yılında, Muhammed Reşîd Rızâ vefat edince ve dergisi kapatılınca Hasan el-Bennâ bundan büyük bir üzüntü duyar. Duyduğu bu üzüntünün sebebi, dergiyi Müslümanlar için çok faydalı bir okul olarak kabul ettiğinden dolayıdır... Derginin mirasçılarıyla görüşür ve derginin yeniden çıkarılması için anlaşma yapar. *Menâr* Dergisi entelektüel mânâda, kültürel mânâda 35 yıldır Müslümanların davalarını, Müslümanların birliğini ve İslâm'ın hâkimiyetini savunan bir okul olmuştur... Hasan el-Bennâ yardımcı olur ve dergi 35 yılını tamamlar. O zamanlar Ezher Camii'nin İmamı olan Şeyh Muhammed Tantâvî o dergiye bir başyazı yazar. O yazıda Hasan el-Bennâ'dan "üstâd" diye bahseder."¹³

DÜŞÜNCE SİSTEMİ

Kendisini bir İslâm filozofu ya da âlimi olarak görmeyen Bennâ'nın düşünce sistematüğünü, yazmış olduğu kitaplarla birlikte kurmuş olduğu hareketin uygulamalarından yola çıkarak anlamaya çalışmak daha kolay olacaktır. Bennâ'yı

-
11. Mitchell, *The Society of the Muslim Brothers*, s. 5.
  12. el-Bennâ, *Hatıralarım*, s. 92, Barry Rubin (ed.), *The Muslim Brotherhood, The Organization and Policies of a Global Islamist Movement*, New York, 2010, s. 41.
  13. Ömer KÜÇÜKAĞA, "Hasan el-Bennâ'nın İslâm'ı Toplumda Yeniden Hâkim Kılma Mücadelesi", *Hasan el-Bennâ Sempozyumu* tebliği, Mayıs 2012, Ankara.

XX. yüzyıldaki kendi çağdaşı olan Müslüman önderlerden ayıran en belirgin özelliklerin başında İslâm'ı kapsamlı bir hayat tarzı olarak sunmasındaki anlaşılır üslûp ve yöntemi gelmektedir.¹⁴

Bennâ, kendine ait alternatifi ve çözüm önerisini ortaya koymadan önce, durum tespiti yaparak topluma nasıl bir süreç içinde bulunduğu izahını yapar. Toplumu ve ortamı tanıma çabası ve tespitleri onun çözüm önerilerini de belirleyecektir.

Ona göre, yaşadığı dönemdeki İslâm toplumlarının mâruz kaldığı başlıca hastalıklar şu alanlarda yaşanmaktadır. Bunlardan ilki olan siyâsî sorunlar, bir yanda İslâm ülkelerinin içinde bulunduğu yabancı güçlerin işgâlini ve öte yanda ülke içinde partizanlığın yol açtığı iç ihtilafları ortaya koyar. Bu ilk ikisi ile bağlantılı ve belki de kaçınılmaz sonucu olan üçüncü sıradaki sorun ekonomik hastalıklardır. Bu marazların başında, Batılı şirketlerin ülke servetini sömürmesi ve faiz gelmektedir. Bennâ'nın Mısır ve İslâm dünyasının hastalıkları konusundaki tespitleri sadece siyâsî ve ekonomik alanlardan ibaret de değildir. Bunlar kadar önemli düşünsel ve sosyal hastalıklar ciddi bir eleştiri konusudur. Düşünce alanında inkârci ideolojilerin yaygınlığı dikkat çekerken, sosyal alanda Batı taklitçiliği en büyük problem kaynağıdır. Yoğun bir laiklik eleştirisi bulunan bu tespitler eğitim ve ruhsal gelişimi de içine alan bir yıkım sürecine dönüşmektedir.¹⁵

Çağına ilişkin tespitleri ve İslâm dünyasının sorunlarını eserlerinin farklı bölümlerinde farklı ifadelerle tekrar eden Bennâ, başka bir tasnifinde yukarıda bahsi geçen sıkıntıları üç ana başlıkta toplamaktadır: a) Ümmetin birliğinin kaybolmasından kaynaklanan sorunlar, b) Yönetim sisteminden ve işgâlcilerden kaynaklanan sorunlar, c) Bireysel maneviyatın ve İslâmî yaşamın yokluğundan kaynaklanan sıkıntılar.¹⁶

İçinde yaşadığı toplumu bir eğitimci, ilâhîyatçı ve bir sosyal bilimci olarak çok iyi analiz etmiş olan Bennâ, bireysel ve toplumsal kurtuluş formülünü de oldukça anlaşılır ve basit bir dille izah etmiştir: “Hiç kuşkusuz Kur'an, yüce Allah'ın inanç esaslarını, sosyal ilkeleri, dünyevî yasaların temel prensiplerini içinde topladığı geniş ve kapsamlı bir kitaptır. Bu kitapta çeşitli emirler ve yasaklar vardır. Peki, Müslümanlar Kur'an'daki bu emir ve yasaları uyguluyorlar mı?”¹⁷

İslâm'ın bir kurtuluş reçetesi olarak her siyâsî, ekonomik ve sosyal soruna devâ olarak sunulması, diğer Müslüman lider ve düşünürlerde de rastlanan ge-

14. A. Zein Al-Abdin., “The Political Thought of Hasan Al-Banna”, *Islamic Studies*, Vol, 23, No. 3, Autumn, 1989, s. 219.

15. Hasan el-Bennâ, *Risâleler*, İstanbul 2013, s. 77-78

16. el-Bennâ, *a.g.e.* s. 379-429.

17. el-Bennâ, *a.g.e.* s. 86.

nel bir tutum olmakla birlikte, Bennâ'daki anlayış farklılık gösterir. Ona göre kutsal kitap Kur'an salt ideolojik anlamda soyut bir model değil, aynı zamanda somut dünyevî bir siyasî, sosyal, ekonomik ve ailevî formüller içeren hayat kitabıdır.¹⁸

Bennâ, her ıslahatçı lider gibi bireyi ve toplumu dönüştürmeyi hedefler. Onu sıradan bir sûfi lider ya da vâizden ayıran temel farklardan biri ise, bireysel ıslaha dayalı maneviyatçılığı siyasî söylemle mezcedip yoğun bir Batı eleştirisi ve yaşam tarzı modellemesi ile sunmasıdır. Bennâ, bunu yaparken salt ideolojik ve yüzeysel gerekçelere indirgemek yerine yaşadığı dönemde Batılı ülkelerin içinde bulunduğu siyasî ve sosyal çıkmazlardan örnekler vererek somut ve anlaşılır kılar.¹⁹

Hasan el-Bennâ'nın tecdid projesinde temel özellikler şunlardı: "1. Gelenek hâline gelmiş dinî anlayış ve kurumların yenilenmesi gerekir. 2. Dinî düşünce ile aklî (felsefî) düşünce uzlaştırılmalıdır. 3. İslâm'ın her şartta uygulanabilirlik ve insanlığın birikimine açıklık özellikleri vardır. 4. Anayasaya dayalı parlamenter sistem İslâm'a aykırı değildir. 5. Batılılaşmaya karşı olmak ve maddeci Batı medeniyetine eleştirel bakmak gerekir. 6. Kutsal ve değişmez doğru olan ile düşünceye dayalı mirası ayırmak gerekir, 7. İslâm Devleti'nin tarihine ve İslâm medeniyet tarihi düşünce yöntemine tenkidçi olarak yaklaşmak gerekir. 8. Kapsayıcı mânâda bağımsız medeniyet ve ümmetin egemenliği hedeflenmelidir. 9. Vatan, kavim (etnik köken) din ve insanlıkla ilgili âdiyetlerin bütünleştirilmesi/uzlaştırılması gerekir. 10. Bir kimse "Allah bir, Muhammed O'nun elçisidir." diyorsa aslâ tekfir edilmemelidir. 11. Durum doğru değerlendirilmeli, bir ıslâhat programı yapılmalı ve sosyal adalet gerçekleştirilmelidir. 12. İslâhatın aceleye getirilmemesi, planlı ve sağlam bir hazırlık safhasının geçirilmesi, ıslâhatın uygulayıcılarının iyi yetiştirilmiş olmaları gerekir."²⁰

Bennâ, yaşadığı dönemin ideolojik ve siyasî koşulları bağlamında özellikle Avrupalı güçleri hedef almaktadır. Avrupa ülkelerinin İslâm dünyasındaki işgâl siyaseti ve Filistin konusundaki haksızlıklar Bennâ'yı bu ülkelere karşı sert tutum almaya zorlar.²¹

Bennâ'nın düşünsel ve stratejik metodunu belirleyen güncel gelişmeler arasında Türkiye'de hilafetin kaldırılması ardından başsız kaldığına inandığı İslâm ümmetinin birlik ve beraberliği konusu, Batılı yaşam tarzının Mısır'ı gide-

18. el-Bennâ, *a.g.e.* s. 323.

19. Roxanne L. Euben-Muhammad Qasim Zaman, *Princeton Readings in Islamic Thought: texts from al Banna to ben Ladin*, Princeton University Press, 2009, s. 59

20. Hayreddin Karaman, "Hasan el-Bennâ'nın Medeniyet ve Tecdid Projesinin Esasları", *Hasan el-Bennâ Sempozyumu* tebliği, Mayıs 2012, Ankara.

21. el-Bennâ, *Risâleler*, s. 340-444.

rek etkisine alması ve üniversitelerdeki eğitimin tamamen İslâm dışı bir şekilde belirlenmesi dikkat çeker.²²

Bennâ, İslâm'ı vicdanî bir konu olmaktan öte, bir nizam, bir yaşam biçimi ve uyulması gereken yasalar bütünü olarak görür. Bunları savunurken, içinde yaşadığı toplumun birçok davranışını eleştirmekle birlikte onları dışlayıcı bir üslûp kullanmaz. Rejimi tamamen yıkmaktansa, onun ıslah edilmesini savunur. Düşman olarak sadece sömürgeci ve Siyonistleri gösterir ve onlara karşı silahlı mücadeleyi teşvik eder.²³

Toplumsal ve siyasî ıslahın aşamalarını da sıralayan Bennâ, şunları söyler:

“Tedricilik, eğitime önem vermek ve Kardeşlerin yolundaki aşamaların açık seçik olması Müslüman Kardeşler’in her davanın üç merhalesi olduğu inancından kaynaklanmaktadır. Bu aşamalar şunlardır: a) Fikrî dâvet, kendini tanıtmaya ve halkın her tabakasına ulaşma merhalesi, b) Bundan sonra, teşkilatlanma, yardımcılar seçme, davayı yüklenecik olanların bu dava içerisinde görevlendirilmesi, c) En son merhale uygulama, çalışma ve üretme merhalesidir. Dâvetin birliği ve bu merhaleler arasında insicâm sebebiyle çoğu zaman bu üç merhale birlikte yürür.”²⁴

Bennâ'nın düşünce dünyasında diğer ideolojilerin toptan reddedilmek yerine, İslâm'la bağdaşan yönleri itibariyle kabul ya da reddedilmeleri söz konusudur. Bir yönüyle pragmatik olan bu eleştirel ama esnek yaklaşım onun ve kendisinden sonra hareketinin siyasî ve sosyal yöntemlerini de etkilemiştir: “Bu çağda yaygınlaşan, kalpleri dağıtıp düşünceleri karıştıran çeşitli düşünce ve ideolojilere karşı tavrımız bunları dâvetimizin ölçüsü ile ölçmektedir. Ona uyanı kabul eder, uymayanı reddederiz. Biz, dâvetimizin ölçüsüne uymayan her türlü düşünce ve ideolojiden uzağız.”²⁵

Bu ideolojiler arasında Bennâ Dönemi'nde en güncel olanı ve yeni bir İslâmcı düşünceye tehdit oluşturanı, milliyetçilik ve bunun uzantısında vatanseverliktir. Milliyetçiliği kendi kaynaklandığı tarihî koşullar yerine Mısır halkının içinde bulunduğu koşullar bağlamında yorumlayan Bennâ, “(...) eğer milliyetçilikle, kişinin öncelikle kendi akraba ve toplumuna iyilik yapması ve yardımda bulunması gerektiği, bunların başkalarından daha fazla hizmeti hak ettiği kastediliyorsa bu da doğrudur... Eğer milliyetçilikle yok olmaya yüz tutmuş İslâm dışı örf ve âdetleri yeniden diriltmek, geçip gitmiş gelenekleri tekrar canlandırmak, yerleşik yeni medeniyetin izlerini silmek, milliyetçilik ve ırkçı-

22. John Calvert, *Islamism: A Documentary and Reference Guide*, Praeger Security International, Greenwood Publishing Group, Connecticut, 2008, s. 16.

23. el-Bennâ, *Risâleler*, s. 379-396, s. 74.

24. el-Bennâ, *a.g.e.* s. 299.

25. el-Bennâ, *a.g.e.* s. 58.

lık gerekçesiyle İslâm inancından ayrılıp dinî bağları çözmek ve etnik kökenle övünmek kastediliyorsa, biz bunu kabul etmiyoruz.”²⁶ demektedir.

İrkçılığı beraberinde getirdiği için bu tür milliyetçiliği saldırgan milliyetçilik olarak niteleyen Bennâ, insanları iki kategoride değerlendirir. Buna göre ilk sınıf inananlar ve diğeri de henüz inancın kendilerine ulaşmadığı kişiler.²⁷

Bennâ, yaşadığı dönemin siyasî özelliklerine uygun olarak bir yanda siyasî bağımsızlık vurgusu yaparken, öte yanda kendi ifadesi ile “varoluşsal bağımsızlık” ve “sosyal bağımsızlık” olarak ifade ettiği daha soyut bağımsızlık düşüncesini dile getirmektedir. Bunu yapmanın yolu da Batı da üretilmiş ve İslâm dünyasının bünyesine uymayan milliyetçi ideolojiler değil, İslâm’ın bizzat kendi düşünce sistematüğinden çıkan varoluşsal unsurlardır.²⁸

Bennâ, İslâm düşünürlerinden Mâverdî’nin siyasî görüşlerini kendi çağına taşıırken, biraz modern dünya sistemlerinden benzerlikler kurmuştur. Bu yönüyle, icrânın bir lidere bağlı olduğu Amerikan başkanlık sistemine benzer bir başkanlık sistemini önermiştir. Tabii ki İslâmî kuralların uygulanması koşuluyla.²⁹

Güncel siyasî tartışmalara fazlasıyla çözümler üreten Bennâ, İslâm’ın ichtihad kurumu aracılığıyla sahip olduğu esnek yapıya işaret ederek, sosyal değişimlere göre İslâmî hükümlerin yorumlarının da değişebileceğini kaydetmektedir.³⁰

Hasan el Bennâ düşüncesinde Arap Birliği güncel koşullar içinde gerçekleşmesi en kolay seçenektir. Milliyetçi akımların güçlü etkisini bütün gücüyle hissedenen Bennâ ve çağdaşı İslâmî düşünürler, milliyetçiliği daha genel İslâmî bir birliğin ilk aşaması olarak görürler. Aşamalı toplumsal dönüşümü bu konuda da oldukça yararlı gören Bennâ’ya göre yaşadığı dönemde kurulması en kolay olan birliktelik önce Arap birliği, ardından İslâm birliği olmalıdır.³¹

Bütün bu siyasî tespit, eleştiri ve çözüm önerilerinden daha önemlisi bireysel ıslahtır. Bennâ, bireysel ıslah ve dönüşüme ilişkin kesin vurgular yapar: “Dinimiz, insanın şahsî yükümlülüklerini, bu sonuçlara ulaştıracak prensipler üzerine binâ etmiştir. Meselâ; ibadetler insanın kalbini Allah’a ulaştıran, vicdanları ve ince hisleri terbiye eden çok kıymetli amellerdir. Çünkü İslâm’a göre kalpleri hassaslaştıran ve onların âlemin gizliliklerini ve varlığın inceliklerini bilmesine imkân tanıyan bazı şeyler vardır... İnsan, yeme, içme uyuma vb.

26. el-Bennâ, *a.g.e.* s. 65-66.

27. el-Bennâ, *a.g.e.* s. 69.

28. Euben-Zaman, *Princeton Readings in Islamic Thought: texts from al Banna to ben Ladin*, s. 58

29. el-Bennâ, *Risâleler*, S. 389

30. el-Bennâ, *a.g.e.* s. 500, s. 225.

31. Euben-Zaman, *Princeton Readings in Islamic Thought: texts from al Banna to ben Ladin*, s s. 58

alışkanlıklarda bu esaslara uyarsa bunlar sayesinde tedâvisi mümkün olmayan birçok belâ ve hastalıktan kendisini kurtarabilir.”³²

Bennâ, düşünce ve hareketini ortaya koyduktan sonra, üç yönlü karşı koyuş ve direnme ile karşılaştı. Bunlardan en geneli, işgâlcî İngiliz yönetiminin baskıları idi ki; buna karşı onurlu bir karşı koyuş ve direnişi sonuna kadar kullandı. İkinci baskı odağı, iç siyasî baskılardı ki, bunları da bizzat devlet kademelerindeki yöneticilere hikmet ve güzel öğütle, yaptıkları işin yanlışlığını onlara anlatarak ikna etmeye çalışmaktı. Üçüncü halkadaki problem ise cemaatin bizzat içinden kaynaklanan sorunlardı. Bunlar iç ihanet ve ayrılmalardan küskünlüklere kadar çok sayıda sebebe dayanıyordu. İç sorunlarla mücadelede kavgacı bir üslûptan ziyâde nasihat ve uzlaştırıcı olmaya gayret ediyordu.³³

Buna göre onun inanç sistematığının üçlü saç ayağı; “bireysel ve toplumsal ıslah”, “siyaseti İslâm'a göre yeniden dizayn etme” ve “sömürgeciliğe (işgâle) karşı sözlü ve fiili cihad” olarak özetlenebilir. Bunu yaparken bu çağın gerektirdiği teknik donanımlara sahip olunmasının zorunluluğunu da belirten Bennâ, geliştirdiği örgütlenme modeli ile aileden başlayıp devlet örgütlenmesine kadar devam eden iç içe geçmiş halkalar oluşturmuştur.³⁴

Bennâ, kendi hareketinin diğer çağdaşlarından farkını yedi farklı başlık altında izah eder. Bunlar onun deyimiyle, “İhtilaflardan uzak durmak, ileri gelen kişilerin güdümünden uzak durmak, partilerden ve partilikten kaçınmak, aşamalı yöntem uygulamak, reklam yerine çalışmayı tercih etmek, gençlerin ilgisini arttırmak ve İhvân fikrinin en ücra köşelere kadar yayılmasıdır.”³⁵

Bennâ, düşünce sistematığında ve hareket metodunda kadınların özel bir yeri vardır. Hatta ona kadar, kadınların herhangi bir İslâmî siyasî mücadele içinde bu denli yoğun katılımının örgütlendiği bir model neredeyse yok gibidir. Ona göre, “Kadın toplumun yarısıdır. Hatta toplumun hayatında en büyük etkiye sahip olan taraftır. Çünkü kadın yeni nesilleri oluşturan ve yetiştirmekte olan toplumu şekillendiren ilk öğretmendir. Bir milletin yaşantısı, toplumun yönelişi, çocuğun annesinde aldığı bilgi ve terbiyeye bağlıdır. Bu yüzden kadın ister genç ister yetişkin olsun toplumdaki fertleri etkileyen ilk kişidir.”³⁶

Kadınları aktif İslâmî çalışmaların içine çeken Bennâ, onların eğitimini ve örgütlenmesini önclemiştir.

32. el-Bennâ, *Risâleler*, s. 232.

33. Ahmet Emin Dağ, *Hasan el-Bennâ*, s. 60-61, 76-80.

34. el-Bennâ, *Hatıralar*, s. 132; el-Bennâ, *Risâleler*, s. 315-340.

35. el-Bennâ, *Risâleler*, s. 296-300.

36. el-Bennâ, *a.g.e.* s. 466.

ÖZGÜNLÜĞÜ

Bennâ'nın düşünceleri ve hareket sistematüğini oluşturan kapsamlı metodu hem kendi zamanında hem de kendisinden sonra hareketini özgün kılan en önemli niteliklerden biridir. Bu, Bennâ'nın modern dönem İslâmî akımlara zemin hazırlayan ve İslâm dinini kapsamlı bir model olarak ortaya koyan en önemli katkıdır.³⁷

“İmam el-Bennâ, söyleminin programını bu tartışmaların dışında tutmuştur. Gelenekle modernlik arasındaki tartışmalara sıkıştırılmak istenen İslâmî değerlerle ilgili tartışmalara girmemiştir. Var olan İslâmî algıyı, yani Müslümanlığı bütün yönleriyle Batı Emperyalizmi karşısında bir güce dönüştürmek istemiştir. Bundan dolayı hareket bütün Müslümanlara her zaman açık olmuştur. Bir taraftan dervişler, diğer taraftan entelektüeller hareketin kadroları arasında işbirliği yapabilmüşlerdir.”³⁸

Bennâ'nın öğretilerinden ortaya çıkan hareket çok yönlü bir yöntem geliştirmiş ve kendisinden sonraki modern dönem İslâmî hareketlerinin hemen tamamına cesaretlendirici bir örnek bırakmıştır. Onun hareketi yerine ve şartlara göre hem yoğun dinî kimlik taşıyan soyut bir söylem, kimi zaman pratik politik bir Aktivizm, çoğu zaman bu ilk ikisini destekleyen ekonomik bir girişim, eğitim hamlesi, sosyal dayanışma kurumu, spor kulübü ve askerî bir yapılanmayı bünyesinde barındırabilmiştir.³⁹

Bennâ'yı özel kılan unsurların başında belki de onun İslâm'ı sunmadaki sadeliği ve anlaşılır ifadeleri gelmektedir. Ona göre İslâm, “hayatın bütün yönlerini kuşatan kapsamlı bir nizamdır. Şu hâlde o hem devlet ve vatan, hem hükümet ve ümmettir. Hem ahlâk ve kuvvet hem rahmet ve adalettir. Hem kültür ve kanun, hem ilim ve hüküm vermedir. Hem madde ve servet hem kazanç ve zenginliktir. Hem cihat ve dâvet, hem ordu ve fikirdir. Hem doğru bir inanç hem de aynı şekilde sahih bir ibadettir.”⁴⁰

Bennâ, bir pratik ortaya koyucudur. Kendisi XIX. yüzyılın medrese kökenli ulemâ geleneğinden farklı olarak, Batılı tarzda eğitim veren üniversite mezunu bir öğretmen olarak yeni liderlik tipinin ilk örneklerinden biridir. Daha önceki dönemde geleneksel İslâmî eğitim kurumlarından yetişmiş ulemâ öncülü-

37. Barry Rubin (ed.), *The Muslim Brotherhood, The Organization and Policies of a Global Islamist Movement*, New York, 2010, S. 29.

38. Hacı Duran, “Müslüman Kardeşler Cemaati Üzerine Sosyolojik Bir Okuma”, *Hasan el-Bennâ Sempozyumu Tebliği*, Mayıs 2012, Ankara.

39. A. Zein Al-Abdin., “The Political Thought of Hasan Al-Banna”, *Islamic Studies*, Vol, 23, No. 3, Autumn, 1989, s. 220

40. el-Bennâ, *Risâleler*, s. 606.

ğündeki hareketler, Bennâ'nın ortaya koyduğu fikir ve aksiyon sonrasında bir aydın sınıfının kontrolüne geçmiştir.

Bennâ'nın kişiliğini belirgin biçimde ortaya koyan ve onu çağının diğer Müslüman düşünürlerinden ayıran özelliklerinden biri, dâvâsına bütünüyle adanmış olmasıydı. Yani o, kendi köşesinde teori üreten ve kendine tâbi olanlarla aynı toplumsal sınıfı paylaşmayan fikir adamları tipinden oldukça farklıdır. Kendisi bizzat toplumun ve grubunun içinde, onlar gibi yaşayan, onlarla birlikte sevinip onlarla birlikte üzülen bir lider modelidir. Bunun yanı sıra mükemmel bir zekâsı, hitâbet yeteneği, bitmek bilmez enerjisi ve kişisel karizması en belirgin karakteristik özellikleriydi.⁴¹

Sonraki yıllarda yaşamış İhvân liderlerinden ve düşünürlerinden Sâid Havvâ onu tanımlarken özgünlüğünü şöyle ifade eder: “Dâvâsına olan aşkı, inancı ve güveni, onun yoluna hayatını fedâ etmesi, zamanını ona ayırması, her şeyiyle, bütün varlığıyla ona yoğunlaşmasıdır. Dâvâ adamlığı ve liderlik için gerekli olan en önemli şart budur. İkincisi: Öğrencileri ve dostları üzerinde bıraktığı derin tesir, eğitim ve üretim alanındaki müthiş başarısıdır. Yepyeni bir nesil yetiştirmiş, bir toplum eğitmiş ve bilimsel, aklî ve kaliteli bir medrese sahibi olmuştur.”⁴²

Kadınları, İslâmî çalışmalarda aktif hale getirmesi, belki de Bennâ'yı kendi çağdaşı olan diğer İslâmî hareket ve düşünürlerden ayıran en belirgin özelliğidir. Bennâ, toplumun yarısı olarak gördüğü kadınlara birçok dernek ve yapı kurdurarak ya da onları İhvân yapılanması içinde istisnâ bir yere koyarak Mısır toplumundaki kadınları mobilize etmeyi başarmıştır. Bennâ modelinin en belirgin özelliklerinden biri, kendi dönemindeki yaygın inancın aksine kadınların eğitimini önceleyip bu alanda çığır açmasıydı.⁴³

ETKİLERİ

Hasan el-Bennâ, 43 yıllık kısa ömrüne oldukça büyük işler sığdırmış bir Müslüman önderdir. Düşünsel anlamda dönüştürdüğü Mısır toplumunu yönetmeye aday olan hareketi, onlarca yıllık baskı ve sindirmeye rağmen hâlen en güçlü alternatiflerin başında gelmektedir.

Bennâ'nın İslâm dünyasındaki etkilerini sıralarken dikkat çeken en önemli hususların başında, İslâm'ın modern dönemde algılanmasıyla ilgili katkısı görülmelidir. İslâm'ın kuşatıcı görünümünü ortaya çıkarma, dâvet çalışmalarının

41. Al-Abdin., “The Political Thought of Hasan Al-Banna”, s. 222.

42. Vecdi Guneym, “Müslüman Kardeşler Davasında İslâm'ın Kapsamı”, *Hasan el-Bennâ Sempozyumu* tebliği, Mayıs 2012, Ankara.

43. el-Bennâ, *Risâleler*, s. 469.

barışçıl bir şekilde yapılmasını sağlama, İslâmî meseleleri itidalli bir şekilde ele alışı, büyük İslâm düşünürleri yetiştirmesi, ümmetin dirilişini ve cihad ruhunu yeniden ihyâ etmesi gibi etkileri özellikle hatırlanmalıdır.⁴⁴

Bennâ'yı ve hareketini bu denli etkili kılan temel faktörler arasında, onun kendi şahsiyetiyle ilgili karizmatik özelliklerine ilâve olarak getirdiği yeni hizmet ve örgütlenme modelinin Mısır halkının ihtiyaçlarına en uygun şekilde kurgulamış olmasıydı. İyi bir hatip olan Bennâ, her ne kadar kendi bağlılarını farklı toplum kesimlerinden oluşturmuş bulunsa bile, hareketin insan kaynağı cami cemaatine dayanmaktaydı.⁴⁵

Bennâ'nın bedeni ortadan kalkmış ve kurduğu cemaate karşı büyük yıldırma operasyonları yapılmış olsa da, Bennâ'nın düşünceleri İslâm dünyasının birçok yanında rağbet buldu ve giderek yayıldı. 1960'lara geldiğinde hareket kendine yeni fikir adamları ve şehitler kazanmıştır. Özellikle Seyyid Kutub'un Bennâ'dan esinlenerek oluşturduğu yeni İslâmî külliyyât, uzun yıllar sadece Mısır topraklarında değil, dünyanın farklı bölgelerindeki Müslümanlara ilham vermeyi sürdürdü.⁴⁶

Bennâ'nın temellerini atarak yükselttiği düşünsel ve eylemsel binâ, 30 yıllık bir kıyım ardından 1970'lerde gücünü yeniden topladı. Bu toparlanma, Bennâ Dönemi'ndeki gücüne yeniden ulaşacak derecede hareketin önünü açarken, sonraki yıllarda yaşanacak siyasî gelişmeler dengeleri yeniden değiştirecektir. 1980'lerde önemli taktik değişiklikler yapan ve sosyal tabanını geliştirmek için toplumsal projelere yönelen bağlıları, 1990'ların dünyasında Fas'tan Irak'a kadar 20 ülkede siyaset sahnesinde belirleyici konumda bulunuyorlardı. 2000'li yıllarda ise Bennâ'nın fikirleri Mısır'ın geleceğinde hâlen en güçlü alternatif olduğunu göstermiştir. 2011 yılından itibaren başlayan demokrasi gösterilerinde Bennâ'nın hareketi İhvân toplumsal muhalefeti örgütleyen temel güç olduğunu bir kez daha göstermişti.

Bennâ'nın düşüncesini oluşturan yerel koşullar önemliydi. Osmanlı'nın dağılması sırasında ve sonrasında yaşanan savaşlar içinden geçen toplumun yığınlığı, ağır ekonomik sıkıntılar, siyasîlerin yolsuzlukları ve işgâl yönetiminin baskıcı karakteri Bennâ'nın özgürlükçü söylemini güçlendirmiştir. Bennâ, Ümmetin, içinde bulunduğu koşulları Abbâsîlerden beri süregelen kargaşaların son halkası olarak görmektedir. Ona göre temel sorunlar arasında:

-
44. Ahmet Muhammed Zaid, "Müslüman Kardeşler Hareketi'nin İslâm Dünyasına Etkisi", *Hasan el-Bennâ Sempozyumu* tebliği, Mayıs 2012, Ankara.
  45. Mohammed Zahid, *The Muslim Brotherhood and Egypt's Succession Crisis*, London, 2010, S. 72-74.
  46. Ana Belen Soa, g.e. "Hasan al-Banna and Sayyid Qutb: Continuity or Rupture?", *The Muslim World*, Volume 99, Oxford, April 2009.

Müslümanlar arasındaki siyasî ihtilaflar,
 Dinî ve mezhebî sorunlar,
 Müslüman yöneticilerin lükse ve sefâhate dalmaları,
 İslâm'ın liderliği rolünün Araplardan, dini tam anlayamamış Arap olma-
 yanlara geçmiş olması,
 Teorik felsefe ile uğraşp pratik bilimlerin ihmâl edilmesi,
 Müslümanların kendi güçlerine fazla güvenip aldanmaları,
 İnançsızların taklit edilmesi.⁴⁷

Bu maddelerin her biri aslında Bennâ'nın etkisini gösteren ve basitçe formüle edilmiş çözüm önerileridir. Bugün dahi geçerliliğini koruyan bu sıkıntılar, Bennâ'nın hâlen rağbet bulan düşüncelerinin sırrını da ortaya koyar.

Bennâ'nın etkilerinin en iyi görülebileceği yer, Mısır siyasetinin bizzat kendisidir. Kendi devlet yöneticilerine gönderdiği mesajlarla onları toplumsal ıslahın önünü açmaya ve Batılılaşmanın olumsuz etkilerini en aza indirmeye teşvik etmiş olan Bennâ, yapılan birçok düzenlemelerde temel itici güç olmuştur. Bunu yaparken içinde bulunduğu siyasî gerçekliğin farkında olan Bennâ, devlet başkanlarına “çoban/sürü” metaforu üzerinden sorumluluğunu hatırlatırken, İslâmî referanslarla onları uyarmış ve peygamberin işaret ettiği sorumluluk üzerinden siyaseti yönlendirmeye çalışmıştır.⁴⁸

Düşünce alanı dışında Bennâ'nın en önemli etkisi kuşkusuz, modern dönem İslâm cemaatlerine getirmiş olduğu örgütlenme modelleri ile ilgilidir. Kurmuş olduğu cemaatin sistematiği kendisinden sonraki yapıların neredeyse tamamını etkilemiştir. Yukarıda bahsi geçtiği gibi, Bennâ öncesinde bir grup medrese mezunu ulemâ ya da sûfi tarikatlar çevresinde oluşan Müslüman cemaatler, modern dönemde yeni bir aidiyet duygusuyla tanışmıştır. Bennâ'nın ortaya koyduğu bu model resmîyette bir dernek olmakla birlikte, içeriğinde bütün bir İslâmî devletin minyatürü gibi tasarlanmıştı.⁴⁹

Bennâ'nın düşünceye dayalı ve pratik etkilerinin başında kuşkusuz yaşadığı dönemde insanlara kazandırmış olduğu motivasyon ve idealler gelmektedir. Milliyetçilik akımının en güçlü olduğu ve ulus-devlet ideallerinin büyük imparatorlukları parçaladığı bir dönemde dünyaya gelen Bennâ, bütün bu zorluğun içinden farklı bir yapıcı model çıkarmayı başarmıştır. Ona göre, milliyetçilik tam bağım-

47. Al-Abdin., “The Political Thought of Hasan Al-Banna”, s. 221.

48. Euben-Zaman, *Princeton Readings in Islamic Thought: texts from al Banna to ben Ladin*, s. 56-58.

49. Rubin (ed.), *The Muslim Brotherhood, The Organization and Policies of a Global Islamist Movement*, s. 39.

sızlığa giden yolda bir aşama olarak kabul edildiği sürece bir süreliğine tahammül edilebilir bir durumdur. Ona göre, niteliği ne olursa olsun İslâm halklarının bağımsızlık kazanmış olmaları prensipte olumludur. Bu olumlu yaklaşım, kendi çağdaşı İslâmcı aydınların milliyetçiliğe tamamen soğuk bakan tavrından farklıdır. Milliyetçilikle olan bu yakınlaşma, nihaî bağımsızlık öncesi bir aşama gibidir.⁵⁰

Sadece sıradan insanlara değil, Mısır'ın o dönemki yöneticilerine de bir şekilde etki etmeye çalışan Bennâ'nın söylemi, İslâm'ı yeni bir formda onlara sunarak daha anlaşılır kılmıştır. Bu dil, yönetici sınıflar ile aydınların İslâmî modeli anlamalarını ve benimsemelerini kolaylaştırmıştır. Nitekim, hem kendi döneminde hem de sonraki yıllarda onlarca aydın, bürokrat ve siyasetçi İhvân saflarına katılacaktır.⁵¹

Mısır özelinde ve düşünce düzeyindeki bu tür etkilere ilâve olarak, bölgesel politikalar alanında Bennâ'nın etkisi, kendini en fazla, Filistin konusunda hissettirdi. Kendi hayatı boyunca Filistin topraklarının bağımsızlığı için sayısız çaba ortaya koyan Bennâ, İsrail'in kuruluş sürecinde de Siyonist güçlere karşı aktif olarak savaşmak üzere bölgeye savaşçılar dahi göndermiştir.⁵²

Bennâ'nın etkilerini en iyi görebileceğimiz alan kuşkusuz, Arap dünyasındaki politik yaşamdır. Bütün Arap ülkelerinde siyasî tabanı bulunan Müslüman Kardeşler hareketi, Bennâ'nın fikirlerinden aldığı esinle, bizzat o ülke parlamentolarında siyaseti belirleme konumuna halen sahip bulunmaktadır. Mısır, geleneksel olarak hareketin ve Bennâ'ya ait siyasî hareketin en güçlü olduğu ülke ve parlamentodaki tabanı yüzde kırklara yakın. Hareketin güçlü olduğu diğer ülkeler, Ürdün, Yemen, Cezayir, Kuveyt, Irak, Suriye, Lübnan, Sudan, Fas, Suudi Arabistan ve Filistin'dir. İhvân'ın politik faaliyetleri sayesinde, bu ülkelerde siyaseti doğrudan etkileme gücüne sahip olan Bennâ'nın fikirleri, Avrupa ve Amerika yapılanmaları ile de çok önemli bir sosyo-ekonomik tabanı yönetiyor. Hareketin bütün ülkelerdeki kolları arasında hiyerarşik bağlantı ve emir-komuta zinciri olmamakla birlikte Mısır'daki liderlik hâlen Bennâ'nın bıraktığı mirasın sahipleri olarak görülmektedir.

Mısır'da doğmasına rağmen fikri, siyasî ve toplumsal etkileri bakımından bütün İslâm dünyasını etkileyen Hasan el-Bennâ, bugün Müslümanların içinde bulunduğu sorunların çözümünde hâlen en önemli alternatiflerden biri olarak gündemdedir.

Direnişçi ama bir o kadar da ılımlı ve yerel değerleri kullanarak yanlışlıklarla hikmetli bir şekilde mücadele eden model olması bakımından Bennâ ve

50. el-Bennâ, *Risâleler*, S. 222.

51. Zahid, *The Muslim Brotherhood and Egypt's Succession Crisis*, s. 72-75.

52. Abd Al-Fattah Muhammad El-Awaisi, *The Muslim Brothers and the Palestine Question 1928-1947*, Tauris Academic Studies, New York, 1998, s. 135.

hareketinin anlaşılması çok önemlidir. İslâm'ı terörle özdeşleştiren günümüz Batı dünyasına karşı olsun, aşırı yorumlardan dolayı İslâm'dan uzaklaşma eğilimindeki geleneksel Müslüman toplumlara yönelik olsun, bugün içinde bulunduğumuz metodolojik sorunların aşılmasında da Bennâ tecrübesi eşsiz bir hazine gibidir.

DEĞERLENDİRME

Her sıkıntı ve kaos dönemi kendi kurtarıcılarını da beraberinde getirirmiş. Osmanlı'nın şahsında siyasî otoritesini, sömürge yönetimlerinin kurulması ardından da bütün ekonomik ve sosyal kabiliyetlerini kaybetme riski yaşayan İslâm toplumları, XX. yüzyılda tam da böylesi bir tecrübe yaşadı. Bütün karamsarlığa rağmen, Müslümanların önlerini açacak yeni liderlere ve düşünürlere ihtiyacı olduğu bir dönemde Hasan el-Bennâ bunlardan biri olarak yepyeni bir tecdîd hareketi kurarak ortaya çıktı.

Çöküş karşısında çözümünü her şeye sıfırdan başlamakta bulan Bennâ, alternatif bir Müslüman nesil oluşturmak üzere çalışmalar yapmış ve bunda önemli ilerlemeler sağlamıştır. Onun kurduğu cemaat XX. yüzyıl içinde dünyanın en büyük İslâm cemaatlerinden biri olarak yeniden diriliş yolunda inanılmaz katkılar yapmıştır. Onun bıraktığı düşünsel ve siyasî miras kendisinden sonra katlanarak büyüdü ve bugün Arap dünyasının en güçlü İslâmî siyasî hareketi durumuna geldi. Bennâ, bir ideolojik yapı kurmaktan ziyâde, mükemmel bir teşkilât çalışması ve sistematığı ortaya koyarak, XX. yüzyıldaki mücadele yönteminin sınırlarını çizmiş oldu.

Bennâ'nın fikirleri, bir yandan ıslahçı olduğu kadar diğer yandan oldukça devrimci bir nitelik arz etmektedir. Kendi yaşadığı toplumu ve siyaseti dönüştürmek için yumuşak bir ıslahatçılığı savunan Bennâ, İslâm dünyasının en temel sorunlarından biri olarak gördüğü yabancı işgâline karşı da tavizsiz bir devrimcidir. Bu sebeple onun fikirleri bir yanda demokratik değerlere bağlı partilerden oluşan siyasî bir topluluk ürettiği gibi, İsrail ve İngiltere işgâllerine karşı fiilî cihadı savunan Hamas gibi silahlı grupları da çıkarabilmiştir.

Bennâ'nın samimi bir dâvetçi olarak başladığı mütevazı mücadelesi, hayatı sona erdiğinde bütün Ortadoğu'nun kaderini tayinde siyasî bir deprem oluşturacak güçteydi. Düşünceleri milyonlarca insanı peşinden sürüklerken, sadece bağlıları açısından değil, bütün insanlık açısından Bennâ bir ilgi odağı olmayı sürdürmüştür.

Yoğun bir mücadele içinde geçen ömrü boyunca ciltler dolusu külliyât oluşturmaya fırsatı olmayan Bennâ, az sayıdaki eseri ile büyük bir çığır açmayı ba-

şarmıştır. Yazdıklarının tamamı yine hareketini yönlendirmek için yazdığı risâle ve küçük makalelerden oluşan Bennâ, düşünsel bakımdan bugün bile yüz binlerce insanı etkilemeyi sürdürmektedir.

Onun etkisini hem fikrî hareketlerde hem de aktif mücadele metodunda görmek mümkün. Onun başlatmış olduğu fikrî okul yüzlerce düşün insanı ve yazar yetiştirmiştir. Oluşan fikrî külliyât, sadece İhvân hareketine değil, bu harekete muhalif ya da taraftar olan diğer bütün hareketlere de esin kaynağı olmuştur. Bennâ'nın mücadele sistematiği, tıpkı fikirlerinde olduğu gibi, hem devasa bir taraftar ve hem de muhalif kitlesi oluşturmuştur. Mısır özelinde Bennâ'dan sonra ortaya konulan neredeyse bütün İslâmî modellerde onun etkisi hissedilmektedir.

KAYNAKÇA

- Al-Abdin, Zein, "The Political Thought of Hasan Al-Banna", *Islamic Studies*, Vol, 23, No. 3, Autumn, 1989.
- Calvert, John, *Islamism: A Documentary and Reference Guide*, Praeger Security International, Greenwood Publishing Group, Connecticut, USA, 2008.
- Cemile, Meryem, *İslâm ve Çağdaş Öncüleri*, Bir Yayıncılık, İstanbul, 1986.
- Dağ, Ahmet Emin, *Hasan el-Bennâ*, İlke Yayıncılık, İstanbul, 2012.
- Duran, Hacı, "Müslüman Kardeşler Cemâati Üzerine Sosyolojik Bir Okuma", *Hasan el-Bennâ Sempozyumu*, Mayıs 2012, Ankara.
- El-Awaisi, Abd Al-Fattah Muhammad, *The Muslim Brothers and the Palestine Question 1928-1947*, Tauris Academic Studies, New York, 1998.
- el-Bennâ, Hasan, *Hatıralarım*, Beka Yayınları, İstanbul, 2007.
- , *Risaleler*, Nida Yayınları, İstanbul, 2013.
- Euben Roxanne L. ve Zaman, *Muhammad Qasim. Princeton Readings in Islamic Thought: texts from al Banna to ben Ladin*, Princeton University Press, 2009.
- Karaman, Hayreddin, "Hasan el-Bennâ'nın Medeniyet ve Tecdid Projesinin Esasları", *Hasan el-Bennâ Sempozyumu* tebliği, Mayıs 2012, Ankara.
- Küçükkağa, Ömer, "Hasan el-Bennâ'nın İslâm'ı Toplumda Yeniden Hâkim Kılma Mücadelesi", *Hasan el-Bennâ Sempozyumu* Tebliği, Mayıs 2012, Ankara.
- Mitchell, Richard P., *The Society of the Muslim Brothers*, Oxford University Press, New York, 1993.
- Rubin, Barry (ed.), *The Muslim Brotherhood, The Organization and Policies of a Global Islamist Movement*, New York, 2010.

Soage, Ana Belen, *Hasan al-Banna and Sayyid Qutb: Continuity or Rupture?*, The Muslim World, Volume 99, Oxford, April 2009.

Zahid, Mohammed, *The Muslim Brotherhood and Egypt's Succession Crisis*, London, 2010.

Zâid, Ahmet Muhammed, "Müslüman Kardeşler Hareketinin İslâm Dünyasına Etkisi", *Hasan el-Bennâ Sempozyumu*, Mayıs 2012, Ankara.